

Воропась Є. П.

*кандидат психологічних наук, доцент,
Харківська державна академія культури*

МИТЕЦЬ ЯК НОСІЙ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ МОВ: ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ АРТИСТІВ РІЗНИХ ЕПОХ ТА НАРОДІВ

Мову мистецтв, мабуть, можна назвати найдавнішим засобом міжнаціонального спілкування. Незважаючи на численні відмінності між танцями, піснями, обрядовими діями різних народів, представники інших культур завжди зрозуміють значну частину семантики художніх дійств навіть далеких спільнот. Якщо ж поринути у вивчення філософії та історії мистецтва, виникає відчуття, що у діалогах Платона і працях Дідро, Ніцше, Бахтіна описані однакові артистичні типи. І, взагалі, мистецтво походить від якогось загальносвітового архетипу – наприклад, воно народжується ейдосом «краса» Сократа і Платона.

Існують і психологічні аспекти відносної позачасовості якостей особистості художника: зокрема, ми можемо вивчати цінності та смисли, які спонукають його, надихають, мотивують, закликають і багато в чому визначають творчий шлях. У їх царині митець і створює мову, яку через сотні років зрозуміють нащадки та чужинці. Ці загальні детермінанти художньої творчості, що пронизують час і простір, стали предметом багаторічної науково-практичної діяльності автора по вивченню ціннісно-смысловій сфері артистів (музикантів, театралів, художників, танцюристів, літераторів...).

Матеріалом цього повідомлення стане досвід, отриманий у ході психолого-педагогічного експерименту, започаткованого у 2002 році у формі дисертаційного дослідження та продовженого у 2011 році (до сьогодні) як діяльність групи ентузіастів, націлена на пошук та апробацію методів удосконалення артистичної виразності. Предметом вивчення було те, яким чином цілі, цінності, смисли, установки, мотиви, спрямованості служителів муз відбиваються на їх творчих успіхах та професійному зростанні, яке в мистецтві актуальне і для школяра, і для майстра. Були проаналізовані тексти з естетики, мистецтвознавства, психології художньої творчості, педагогіки мистецтв; проведено тестові дослідження, враховано досвід спостережень за сотнями студентів та представниками артистичної еліти України.

В результаті побудувалася гіпотетична система спонукань до художньої творчості, яка була співвіднесена з ієрархією потреб А. Маслоу: при цьому використовувалася не так популярна піраміда, як схема-таблиця, запропонована вченим у роботі [3]. Деякі дані були отримані під час використання методики Ш. Шварца, цінності якої розташовані по колу [4]; фрагментарно використовувалися тести СЖО та САТ. З огляду на обмеження виступу на конференції ми перейдемо відразу до висновків проведених досліджень (докладно з характеристиками ціннісно-сислової сфери респондентів можна ознайомитись у роботах автора [1], [2, с. 26]).

– Особливий інтерес представляє вивчення культурних ціннісних орієнтацій 20 режисерів – керівників дитячих театрів [1]. Кореляційний аналіз між ціннісними ієрархіями режисерів та ціннісними ієрархіями, які виявлені Шварцем у представників різних етнічних культур, показав, що керівники студій виявилися найближчими до Конфуціанської культури. Мабуть, це найкращий доказ того, що митець є носієм міжнаціональних мов.

– Факти свідчать, що мистецька діяльність може бути мотивована з будь-якого рівня ієрархії людських потреб Маслоу. Крім того, ми, як правило, стикаємося з кластером спонукань, де у різній пропорції представлені мотиви та потреби, локалізовані на численних поверхах піраміди. Користуючись термінологією Маслоу, можна сказати, що наші респонденти змушені «поклонитися одночасно Діонісу та Аполлону» [1, с. 222]. Звідси – конфліктність ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій артистів, а також високі рівні показників тривожності та компенсації у наших вибірках, що створює респондентів до пошуку групової психотерапії у професійній діяльності.

– Цікаво те, що нижні поверхи ієрархії (дефіцитарні цінності) щільно заповнені детермінантами художньої активності, але при цьому увага дослідників, педагогів і самих артистів (згідно з нашими анкетуваннями), прикута саме до шляхетних спонукальних смислів, до сяючих і привабливих буттєвих цінностей; наполегливо маніфестується пошук та реалізація гуманістичних ідеалів, боротьба за гідну мету, жага до самоактуалізації (іноді перебільшена). Це означає, що, з одного боку, приземлена мотивація не усвідомлена, а з іншого – «спускання з небес» високої мотивації до матеріалізму меркантильної діяльності може мало відбиватися на творчих результатах: так, мотивом до створення шедедру може бути зовсім приземлений, звичайний поштовх (іноді автори беруться за працю просто щоб заробити грошей). Механізм «приземлення» мотивів описаний у відомій теорії ERG К. Альдерфера; вона спирається на ієрархію потреб Маслоу, але встановлює складніші

відносини між ними; зокрема, стверджується, що чим менш задоволені потреби особистісного зростання та самореалізації (G), тим сильнішими стають соціальні потреби (R).

– Деякі детермінанти художньої творчості пронизують всі мотиваційні поверхи, зберігаючи назву але докорінно змінюючи свій зміст: *гра, зцілюючий катарсис, мімесис-наслідування, гедонізм, екстаз* – спочатку постають перед нами як спосіб задовольнити базові матеріальні потреби, але виростають до трансцендентних масштабів, спонукаючи людський дух до польоту. Так, катарсис можна трактувати і як зцілення тіла (Піфагор) і як результат наслідування вічним ейдосам (Платон).

– Популярна піраміда потреб не відповідає багатьом тонкощам мотивації артистів: уже в цьому дослідженні довелося додати рівень «Z», інтерпретуючи пориви митців до трансценденції. Також дуже розширено довелося трактувати поверх «Потреба у визнанні», включаючи в нього непривабливі битви честолюбств і часом негідні способи самоствердження: за результатами усних опитувань, бесід з респондентами та включених спостережень ми зробили висновок про наявність у багатьох з них ознак гіперкомпенсації та комплексу переваги по А. Адлеру.

Тому особливий інтерес представляє розгляд мотиваційної ієрархії артистів у царині ідей інших психологів; зокрема, плідною здається добре опрацьована за допомогою тестових методик кругова модель розташування загальнолюдських цінностей Шварца. Зокрема, її сектор «стимуляція», безумовно, є детермінантою художньої творчості: відомо, адже, що автори, буває, пишуть від нудьги, шукаючи стимуляції, бажаючи заповнити похмурі однакові дні.

– Детермінанти, що розглядаються, можуть бути усвідомлені і вибудовані зрілими творцями в ієрархію, а можуть діяти підспудно, то допомагаючи, то заважаючи становленню та вдосконаленню професіоналізму. Експеримент, який проводить автор у творчих вузах Харкова, дитячих та юнацьких художніх колективах регіону, показує, що ступінь усвідомленості детермінант власної сценічної діяльності недостатній – як у юних, так і у зрілих служителів муз. Формуванню продуктивного *над-надзавдання* (що формулює генеральну спрямованість творчості, без якої, за законами сцени, митець не відбудеться) – приділяється недостатньо уваги в навчальному процесі: там вона часто обмежується життєвими уявленнями, часом примітивізується, характеризується конфліктністю та завищеністю вимог; респонденти проведених тестувань приймають бажане за дійсне, демонструють психологічне неблагополуччя, що багато в чому

пов'язано з дисонансами у власному світогляді [1, с. 11]. Усе це потребує педагогічних зрушень у програмах підготовки служителів муз.

– сказане ще раз підтверджує перспективність естетичного виховання: мистецтво може стати тією мовою, що побудує мости між народами і допоможе порозумітися в непростому і конфліктному світі. Крім того, воно може бути тим особистісним педагогічним ліфтом, за допомогою якого буде пройдено шлях від земного до піднесеного; шлях, який може розтягнутися на все життя – з урахуванням того, що з роками і мотивація може «підрости», долаючи інфантильні риси, які часто характеризують представників артистичної богемі – і привести до висот справжньої професійної самоактуалізації [2, с. 11]. Як показало дослідження, багато респондентів у ході свого особистісного та професійного становлення перебувають у тій фазі психологічного розвитку, коли вони долають у собі риси, характерні для описаної Адлером незрілої особистості з комплексом недостатності-переваги і знаходять прагнення сенсу, що, на думку В. Франкла, конституює специфічність дорослої людини. У цій метаморфозі можна побачити і шлях становлення художника: від честолюбного пориву молоді талановитої людини – до свідомого служіння міжнаціональному мистецтву, людям.

Список використаних джерел:

1. Воропаєв Є. П. Психолого-педагогічні чинники креативності вихованців театральних студій. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 277 с. URL: <https://www.researchgate.net/publication/360810622>. (дата звернення: 15.11.2022).

2. Воропаєв Є. П. Психолого-педагогічний експеримент у творчих вузах Харкова: попередні висновки // Гуманістична наука XXI століття: концепти та дискурси. GlobeEdit (2022-06-04), 276 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/361660998_2022_ (дата звернення: 15.11.2022).

3. Маслоу А. Дальнейшие рубежи развития человека. Пер. Г. Балл та А. Попогребский. К.: PSYLIB, 2003. URL: <https://psylib.org.ua/books/masla03/txt22.htm>. (дата звернення: 15.11.2022).

4. Шварц Ш. Культурні ціннісні орієнтації: природа та наслідки національних відмінностей. *Психологія. Журнал Вищої школи економіки*. 2008. Т. 5, № 2. С. 37-67.